

УДК 658.29

Р.Р.Білик, к.е.н., **Н.В.Філіпчук**, к.е.н.,
Чернівецький національний університет ім. Ю.Федьковича,
м. Чернівці

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДОЛОГІЧНИХ ЗАСАД ОЦІНКИ РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

У статті висвітлено актуальність проблематики економічної безпеки підприємства за умов переходу до глобальної ринкової економіки. Розглянуто сутність та основні функції економічної безпеки підприємства. Запропоновано методологію оцінки та заходи щодо підвищення рівня економічної безпеки суб'єктів господарювання, враховуючи існуючий методологічний інструментарій.

В статті висвітлена актуальність проблематики економічної безпеки підприємства в умовах переходу до глобальної ринкової економіки. Розглянуто сутність та основні функції економічної безпеки підприємства. Предложена методология оценки и мероприятия по повышению уровня экономической безопасности субъектов хозяйствования, учитывающая существующий методологический инструментарий.

The actuality of problem of economic security of enterprise in conditions of country's passing to the global market economy, the essence and basic functions of economic security of enterprise are considered in the article. Methodology of estimation and ways of improvement of economic security of management subjects are offered.

Ключові слова: економічна безпека підприємства; методика оцінки, рівень, складові економічної безпеки.

Перехід до глобальної ринкової економіки – це рух підприємництва в середовище підвищеного ризику банкрутства, ослаблених господарюючих позицій і впливу різновекторних деструктивних чинників. За цих умов досягнення стабільності функціонування суб'єктів господарювання є актуальним та важливим завданням. Для його реалізації вирішального значення набуває економічна безпека всіх суб'єктів підприємницької та інших видів діяльності.

Дослідження теоретичних аспектів формування та оцінки рівня економічної безпеки підприємства знайшли відображення у працях вітчизняних та зарубіжних науковців: Д.Ковальова, Т.Сухорукого, І.Плетнікової, Н.Реверчука, В.Шликова, С.Покропивного, Н.Архіпової, О.Седової, С.Мочерного, Ф.Євдокимова, О.Бородіної та ін.

Однак методологічні засади оцінки рівня економічної безпеки суб'єктів господарювання й досі недостатньо розроблені. На сьогодні відсутні чіткі критерії та показники, які давали б змогу оцінити рівень економічної безпеки підприємства, виявити деструктивні внутрішні та зовнішні чинники, які обумовили існуючі тенденції.

З огляду на це, постає завдання вдосконалення існуючих та розробки нових методів визначення рівня економічної безпеки суб'єктів господарювання. Тобто цілями нашого дослідження є аналіз існуючих методик та розробка нових методичних підходів до оцінки рівня безпеки підприємства, а також розробка типових заходів щодо підвищення економічної безпеки суб'єктів господарювання.

Першочергово з'ясуємо сутність понять «безпека» та «економічна безпека».

В загальному розумінні безпека – це низький рівень загроз, які можуть перешкоджати стійкому функціонуванню певного суб'єкта. Безпека має два виміри: макрорівень, що характеризує економічну безпеку держави, та мікрорівень, який характеризує економічну безпеку підприємства та безпеку окремої фізичної особи.

У вітчизняній та зарубіжній літературі існує багато підходів до з'ясування суті економічної безпеки підприємства. Розглянемо найбільш типові з них.

Економічна безпека підприємства – це стан захищеності його життєво необхідних інтересів від внутрішніх та зовнішніх загроз (джерел небезпеки), що формується адміністрацією та колективом підприємства шляхом реалізації сукупності заходів правового, економічного, організаційного, інженерно-технічного та соціально-психологічного характеру. У цьому визначенні слід виділити такі три моменти: стан захищеності має динамічний характер; внутрішня загроза не менш небезпечна, ніж зовнішня; система економічної безпеки підприємства може стикатись і навіть взаємодіяти на правовій основі з державною системою безпеки [1, с. 1].

Економічна безпека фірми (підприємства, організації) – це такий стан корпоративних ресурсів (ресурсів капіталу, персоналу, інформації і технології, техніки та устаткування, прав) і підприємницьких можливостей, за якого гарантується найбільш ефективно їхнє використання для стабільного функціонування та динамічного науково-технічного й соціального розвитку, запобігання внутрішнім і зовнішнім негативним впливам (загрозам) [4, с. 466].

Окремо вирізняють економічну безпеку підприємництва як виду господарської активності, під якою трактують незалежність суб'єктів підприємницької діяльності від недобросовісної конкуренції підприємств-монополістів; непередбачуваних договорами дій підприємств-постачальників і торговельних організацій; нераціональної економічної і правової політики держави та інших чинників, яка дає змогу привласнювати більшу частину законних прибутків [5, с. 411].

Необхідність постійного дотримання економічної безпеки зумовлюється об'єктивно наявним для кожного суб'єкта господарювання завданням забезпечення стабільності функціонування й досягнення головних цілей своєї діяльності. Рівень економічної безпеки фірми залежить від того, наскільки ефективно її керівництво і спеціалісти (менеджери) будуть спроможні уникнути можливих загроз і ліквідувати шкідливі наслідки окремих негативних складових зовнішнього і внутрішнього середовища. Найбільш ефективно використання корпоративних ресурсів підприємства, що необхідне для досягнення цілей даного бізнесу, досягається шляхом реалізації таких основних функціональних завдань економічної безпеки підприємства:

- ❖ забезпечення високої фінансової ефективності роботи підприємства і його фінансової стійкості та незалежності;

- ❖ забезпечення технологічної незалежності підприємства і досягнення

високої конкурентоспроможності його технологічного потенціалу;

- ❖ досягнення високої ефективності менеджменту підприємства, оптимальності й ефективності його організаційної структури;

- ❖ досягнення високого рівня кваліфікації персоналу підприємства і його інтелектуального потенціалу;

- ❖ забезпечення високого рівня екологічності роботи підприємства, мінімізації руйнівного впливу результатів виробничої діяльності на стан навколишнього середовища;

- ❖ забезпечення захисту інформаційного середовища високоякісної та правової захищеності підприємства, комерційної таємниці і досягнення високого рівня інформаційного забезпечення роботи всіх його служб;

- ❖ забезпечення безпеки персоналу підприємства, його капіталу, майна і комерційних інтересів [7, с. 95].

Результатом забезпечення економічної безпеки підприємства є стабільність (надійність) його функціонування, ефективність фінансово-економічної діяльності (прибутковість), особиста безпека персоналу.

Однак для досягнення високого рівня економічної безпеки підприємства необхідно насамперед визначити реальний її рівень на певний момент часу.

Існують різні підходи до оцінки рівня економічної безпеки, зокрема [3]: С. Покропивний пропонує оцінювати рівень економічної безпеки підприємства на підставі визначення сукупного критерію через зважування й підсумовування окремих функціональних критеріїв, які обчислюються за допомогою порівняння можливої величини шкоди підприємству та ефективності заходів щодо запобігання цій шкоді. Сукупний критерій економічної безпеки будь-якого суб'єкта господарювання (*Ксеб*) пропонується розраховувати, користуючись формулою:

$$Ксеб = \sum \kappa_i \cdot d_i, \quad (1)$$

де κ_i – величина окремого (поодинокого) критерію за i -ю функціональною складовою; d_i – питома вага значущості i -ї функціональної складової.

За методикою Д. Ковальова та І. Плетнікової, рівень економічної безпеки підприємства (*Рек.б*) подається у вигляді функції багатьох змінних:

$$Рек.б = F(x_1) \cdot \bar{b}_1 f(x_1) + \bar{b}_2 f(x_2) + \dots + \bar{b}_i f(x_n), \quad (2)$$

де x_1, x_2, \dots, x_n – основні показники діяльності підприємства; $f(x_1), f(x_2), \dots, f(x_n)$ – локальні функції залежності рівня економічної безпеки від відповідних показників діяльності підприємства; $\bar{b}_1, \bar{b}_2, \dots, \bar{b}_i$ – питома вага значущості кожного показника для економічної безпеки підприємства ($e\bar{b}_i = 1$); i – кількість показників.

Для оцінки ефективності комплексу економічної безпеки також

використовується методика розрахунку відповідного інтегрального показника (*PB*) [6, с. 25].

Ми пропонуємо для оцінки рівня економічної безпеки підприємства, перш за все, провести градацію рівнів економічної безпеки, які характеризуватимуть стабільність та ефективність роботи суб'єктів господарювання. Пропонується виділити п'ять рівнів економічної безпеки, а саме: найвищий, високий, середній, мінімальний, критичний. Їх оцінимо за шкалою від 0 до 100 балів. Кожен із визначених рівнів характеризується певними ознаками та критеріями, які ми згрупували в табл. 1.

Загальну кількість балів, що характеризують рівень економічної безпеки підприємства загалом визначаємо як суму показників рівня економічної безпеки за її окремими функціональними складовими, які приймаються на основі експертної оцінки з огляду на функціональні показники діяльності підприємства. Оскільки загальний рівень економічної безпеки підприємства залежить від рівнів безпеки кожної із функціональних складових, заходи щодо їх забезпечення повинні розмежовуватись.

Для підвищення фінансової безпеки необхідно застосовувати фінансову стратегію, тобто планування конкретних завдань та шляхів їх реалізації у процесі фінансово-економічної діяльності підприємства. Можна виділити такі стратегічні цілі: забезпечення достатнього рівня рентабельності, зменшення частки позичкових коштів у вартості майна і збільшення частки власних. Тобто для поліпшення цієї складової економічної безпеки слід застосовувати маркетингові дослідження із використанням сучасних методів прогнозування економічних процесів. Стратегію захоплення нових ринків для своєї продукції можна використати як додаткове джерело засобів, необхідних для компенсування дефіциту фінансування та доведення фінансових показників до рівня граничних значень.

Для поліпшення кадрової безпеки варто залучати працівників до управлінських функцій, вести постійну роботу з підвищення кваліфікації та перекваліфікації персоналу підприємства, залучати нових працівників, які можуть привнести у роботу підприємства нові позитивні ідеї, а також проводити постійну роботу зі стимулювання персоналу.

Для підвищення техніко-технологічної безпеки необхідно постійно аналізувати, чи відповідають застосовані технології сучасним світовим стандартам, які технології використовують конкуренти, здійснювати пошук внутрішніх резервів поліпшення існуючих технологій, стежити за новими науковими розробками та збільшувати капіталовкладення у ресурсозбереження.

Для поліпшення екологічної складової економічної безпеки слід дотримуватися національних та міжнародних норм гранично допустимого вмісту шкідливих речовин, що потрапляють у навколишнє середовище, а також стежити за екологічними параметрами своєї продукції.

Градація та характеристика рівнів економічної безпеки підприємства

Рівні економічної безпеки	Бали	Характеристика рівня економічної безпеки
Найвищий	80-100	<ul style="list-style-type: none"> ✓ найбільш ефективно використовуються фінансові ресурси, підприємство високорентабельне, фінансово стійке та незалежне; ✓ досягнуто високої ефективності менеджменту, наявна оптимально ефективна організаційна структура управління, високий рівень кваліфікації персоналу; ✓ підприємство технологічно незалежне, використовує найсучасніші технології, що оптимізують витрати ресурсів; має високий рівень технічної оснащеності праці, механізації та автоматизації виробництва, високий технічний рівень устаткування; ✓ ефективне інформаційно-аналітичне забезпечення господарської діяльності підприємства; ✓ дотримання всіх чинних екологічних норм; ✓ високий рівень захисту працівників та збереження майна підприємства.
Високий	60-80	<ul style="list-style-type: none"> ✓ ефективно використовуються фінансові ресурси, підприємство високорентабельне, фінансово стійке та незалежне; ✓ досягнуто високої ефективності менеджменту, наявна ефективна організаційна структура управління, достатньо високий рівень кваліфікації персоналу; ✓ використовуються сучасні технології, високий рівень технічної оснащеності праці, механізації та автоматизації виробництва, високий технічний рівень устаткування; ✓ ефективне інформаційно-аналітичне забезпечення господарської діяльності підприємства; ✓ дотримання екологічних норм; ✓ достатній рівень захисту працівників та збереження майна підприємства.
Середній	40-60	<ul style="list-style-type: none"> ✓ не повною мірою використовуються фінансові ресурси, підприємство середньорентабельне, фінансово стійке та частково залежне; ✓ ефективність менеджменту недостатньо висока, розвинута організаційна структура управління, рівень кваліфікації персоналу недостатньо високий; ✓ використовуються нові технології, невисокий рівень технічної оснащеності праці, механізації та автоматизації виробництва, невисокий технічний рівень устаткування; ✓ ефективне інформаційно-аналітичне забезпечення господарської діяльності підприємства; ✓ неповне дотримання екологічних норм; ✓ достатній рівень захисту працівників та збереження майна підприємства.
Мінімальний	20-40	<ul style="list-style-type: none"> ✓ неефективно використовуються фінансові ресурси, підприємство нерентабельне, фінансово нестійке та значною мірою залежне; ✓ ефективність менеджменту недостатньо висока, погано розвинута організаційна структура управління, рівень кваліфікації персоналу недостатньо високий; ✓ використовуються застарілі технології, невисокий рівень технічної оснащеності праці, механізації та автоматизації виробництва, невисокий технічний рівень устаткування; ✓ малоефективне інформаційно-аналітичне забезпечення господарської діяльності підприємства; ✓ не дотримуються екологічні норми; ✓ достатній рівень захисту працівників та збереження майна підприємства.

Для захисту інформаційної складової необхідно створити службу, яка б займалася накопиченням та захистом інформації. На підприємстві повинна

бути організована сувора система доступу до інформації, що включає такі заходи: забезпечення парольного входу в систему бази даних (реєстрація, призначення та зміна паролів); визначення прав доступу окремих осіб; тестування засобів захисту даних; фіксація спроб несанкціонованого доступу до інформації; дослідження випадків порушення захисту даних та здійснення заходів щодо їх запобігання.

Отже, на сучасному етапі глобалізації світового господарства та трансформації вітчизняної економіки виникає все більше загроз, що негативно впливають на економічну безпеку підприємства. Тому вирішального значення набуває забезпечення його стійкого і максимально ефективного функціонування.

Зважаючи на це, для кожного підприємства повинні використовуватись специфічні заходи, які адекватно відповідають як його внутрішньому, так і зовнішньому середовищу; виважений інструментарій оцінки та підтримки належного рівня безпеки в оперативному та, щонайважливіше, стратегічному розрізі. Тому, на нашу думку, ефективною може бути лише комплексна система захисту як найбільш прийнятна платформа для забезпечення усіх функціональних складових економічної безпеки, організована з урахуванням повного спектра формуючих факторів, у відповідності з діючим законодавством та на основі гармонізації і взаємоузгодження інтересів підприємств. Що відповідно зумовлює потребу розробки у подальших наукових дослідженнях, у першу чергу, проблематики детермінант економічної безпеки та їх специфіки.

Список використаних джерел:

1. Архипова Н. К. Роль персонала в обеспечении экономической безопасности предприятия [Електронний ресурс] / Н. К. Архипова, О. Л. Седова. – Режим доступу: [http://www.sbcinfo.ru/articles/8th 2000conf/2 15.htm](http://www.sbcinfo.ru/articles/8th%202000conf/2%2015.htm). – Назва з екрану.
2. Безбожний В. Л. Вибір способу забезпечення соціально-економічної безпеки великих промислових підприємств [Текст] : автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.04 «Економіка та упр. п-вами (п-ва машинобудівної та металургійної галузей)» / Безбожний Володимир Леонідович ; Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля. – Луганськ, 2009. – 20 с.
3. Евдокимов Ф.И. Факторы и методы оценки экономической безопасности предприятия [Електронний ресурс] / Евдокимов Ф. И., Белозубенко В. С., Бородина О. А. – Режим доступу: www.borodina2002.ukrtop.com.
4. Економіка підприємства [підручник]; за ред. С. Ф. Покропивного. – [2 – ге вид., оновл.] – К : КНЕУ, 2001. – 528 с.
5. Економічна енциклопедія: у трьох томах / наук. ред. С. В. Мочерний. – [2 – й том] – К. : Академія, 2000. – 864 с.
6. Слободяник Т. М. Запровадження комплексної системи економічної безпеки та оцінка її ефективності на сучасному підприємстві / Т. М. Слободяник // Економічний простір. – 2008. – № 12/2. – С. 22-26.
7. Шлыков В. В. Экономическая безопасность предприятия / В. В. Шлыков // Всероссийский экономический журнал «ЭКО». – 2002. – № 11. – С. 94-100.